

הערות מסכת קידושין

לעילוי נשמת ר' משה בן הרב שלמה יוסף ז"ל

והנערה שרה בת אפרים זאב ע"ה

דף יד, ב

הנרצע נקנה ברציעה וקונה את עצמו ביובל ובמיתת האדון.

גרעון כסף בנרצע

כתב הרמב"ם (עבדים ג, ז) אף על פי שהניח בן אין הנרצע עובד את הבן מפי השמועה למדו ועבדו לו ולא לבנו לעולם לעולמו של יובל, נמצאת למד שהנרצע אינו קונה את עצמו אלא ביובל ובמיתת האדון.

וכתב המשנה למלך דכוונת הרמב"ם למעט גרעון כסף ושטר שיחרור, ובטעמא דמילתא כתב רבינו ישעיה משם ר"ת משום דלא שייך גרעון כסף אלא כשנקנה בכסף, אבל זה כיון שנקנה ברציעה לא שייך בו גרעון כסף. (מכאן שקציעה הוי קנין, לא רק ביטול היציאה) אבל רבינו ישעיה כתב דטעמא הוי משום קנס, שלא זיכתו תורה לצאת אלא ביובל ובמיתת האדון.

והיה נ"מ דלר"ת עבד עברי הנקנה בשטר אינו יוצא בגרעון כסף, והנרצע יוצא בשטר שיחרור. אבל לרבינו ישעיה מי שנקנה בשטר נמי יוצא בגרעון כסף, והנרצע אינו יוצא בשטר.

וז"ל התוספות רי"ד (כא, ב) ראיתי כתוב בשם ר"ת דהא דלא תנא וקונה את עצמו בגרעון כסף משום דאין שייך בו כיון שלא נקנה בכסף. וכן נמי הנקנה בשטר בלא כסף כגון אם מכר האב את בתו בשטר ולא קיבל כסף, דהא כתיב והפדה מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה, ונפקא לן מהתם שנקנת בכסף, אלמא משמע הנקנת בכסף יוצאה בכסף אבל בשטר אינה יוצאה בכסף. דאי ס"ד הנקנית בשטר יוצאה בכסף אימא האי והפדה מיירי כגון שנקנית בשטר אבל בכסף מגלן דנקנת, אלא בעל כרחך היינו סברא היכא דקבלה אביה כסף מגרעת היכא דלא קיבל מה יגרע.

ואינו נראה לי לומר שמי שנקנה בשטר אינו מגרע פדיונו, דהא תנן עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגרעון כסף. ובעל כרחין האי גירעון כסף אכולהו קאי בין אם נקנה בכסף בין אם נקנה בשטר, דאי ס"ד דוקא הנקנה בכסף הוה ליה למיתני הכי והנקנה בכסף יוצא בגירעון כסף, מדקתני ובגירעון כסף סתם ש"מ אתרווייהו קאי בין על הנקנה בכסף בין על הנקנה בשטר, ולא מיבעיא הנקנה בשטר וזקף המעות עליו בהלוואה שיוצא בגירעון כסף אלא אפילו הקנה לו האב את בתו בשטר במתנה ולא רצה האב לקבל ממנו דמים יוצאה בגירעון כסף, שכיון שזיכתה תורה לצאת בפדיון מה לי במכר מה לי במתנה.

והנרצע שאינו יוצא בגרעון כסף אין הטעם מפני שלא נקנה בכסף אלא מפני שקנסתו תורה להרצע ולעבוד עד היובל, ולפיכך אינו יוצא בגירעון כסף שלא זיכתו תורה לכך כי אם ביובל ובמיתת האדון.

מי כותב השטר במכרוהו ב"ד

כתב הרמב"ם פ"ב מעבדים ה"א, וז"ל: עבד עברי שמכרוהו בי"ד והמוכר עצמו נקנה בכסף ובשטר, כיצד בשטר כותב לו על הנייר או על החרס הריני מכור לך הריני קנוי לך ונותן לו את השטר. וכתב הגרש"ר שמלשוננו משמע דלעולם העבד עצמו כותב השטר, דבפשוטו דבריו קאי גם על מכרוהו ב"ד, וא"כ זה דלא כהמאירי שכתב וז"ל ובמכרוהו בית דין כותבין לו בית דין הרי זה קנוי לך. אולם המנ"ח (מצוה מ"ב) כתב דנראה פשוט דלשון השטר המבואר ברמב"ם הריני מכור לך היינו במוכר עצמו, אבל מכרוהו ב"ד כיון שנמכר בע"כ, והב"ד הם הבעלים שמוכרים, ודאי צריכים לכתוב בלשון שמוכרים הם, ובאמת כן מבואר בירושלמי, מיהו לשון הרמב"ם קשה לפי"ז.

היתר שפחה כנענית למוכר עצמו

המוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, מכרוהו ב"ד רבו מוסר לו שפחה כנענית.

פרש"י ואסורה לו. וכן מבואר בתוס' שהק' למ"ל אזנו למעוטי דמוכר עצמו אינו נרצע, תיפוק ליה דמוכר עצמו אינו נרצע דאין רבו מוסר לו שפחה כנענית, כדלקמן (כא, ב) דבעינן אהבתי את אשתי ואת בני, הרי לן שאם אין רבו מוסר לו שפחה כנענית יש גם איסור.

וכתב הריטב"א דיש אומרים שאסור גם כן אפילו מדעת בשפחה כנענית, וראייתם מעובדא דרבי שמלאי (סט), (א) דאמר ליה להווא גברא אי קדימתך טהרתינהו לבנך, דאמינא לך זיל גנוב ואיזדבן בעבד עברי ותשתרי בשפחה כנענית, דאלמא ליכא תקנתא אליבא דתנא קמא דהלכתא כוותיה דישתרי בשפחה כנענית על ידי מכירת עצמו, דאי לא למה ליה למימר זיל גנוב לימא ליה זיל איזדבן בעבד עברי.

וכתב הריטב"א שאין זה נכון דאם כן מוכר עצמו למה צריך גט חירות שהרי אין גופו קנוי ממש, ולא מצינו גט אלא במקום שיש לרב קנין איסור דומה לגט אשה שצריכה גט, ובעבד כנעני לגבי קנין ממון שבו בהפקר סגי ליה, אלא שצריך גט לקנין איסור. ועוד דהא לקמן איבעיא לן אליבא דתנא קמא מאי טעמא מוכר עצמו אינו נרצע, ואיצטריך לאתויי קרא למעוטי, ואם איתא דמוכר עצמו אסור בשפחה כנענית למה ליה קרא למעוטי מרציעה דהא קיימא לן דכל שאין לו אשה ובנים אינו נרצע, אלא ודאי כדאמרן. והא דרבי שמלאי לאו ראייה הוא דהתם מילתא בעלמא קאמר ולא דוקא, וכי תעלה על דעתך שיאמר לו רבי שמלאי שיגנוב ויעבור על לאו של תורה, שאפילו גנוב על מנת למיקט או לשלם תשלומי כפל יש לאו, כדאיתא בב"מ (סא, ב), אלא לרווחא דמילתא אמר הכי דאילו קדמיה הכי הוה אמר ליה, ומשום דהווא גברא היה עשיר ואין לו למכור עצמו נקט הכי, אבל לעולם הוא הדין שהמוכר עצמו מותר בשפחה כנענית אלא שאין רבו כופהו בכך.

וראיתי די"ל שהתוס' שאינו חושש לקושיית הריטב"א שאינו צריך שטר אלא בשביל קנין האיסור, הולך לשיטתו במסכת יבמות (ע, ב) ד"ה לא קני ליה רביה – שכתב דהא דאמר בפ"ק דקידושין (טז, א) דעבד עברי גופו קנוי, היינו לענין שצריך גט שחרור ואין יוצא באמירה בעלמא, אבל לענין מצות לא, והא דשרי בשפחה כנענית היינו משום שצריך שיעבוד את רבו בין ביום בין בלילה, כדכתיב (דברים טו) כי משנה שכר שכיר עבדך דשכיר קרייה רחמנא. הרי לן שהיתר השפחה אינו תלוי בזה ש"עבד עברי גופו קנוי", וגופו קנוי היינו זה גופא שצריך גט שחרור.

המוכר עצמו נמכר לשש ויותר על שש.

מוכר עצמו סתם האם הוי לשש

פרש"י ויתר על שש - אם התנה לימכר לעשר שנים. משמע שסתמא לשש, ורק אם התנה הוי ליתר על שש. אבל עיקר בריטב"א שכתב שעיקר הפירוש בזה שנמכר בפירוש בין לשש בין ליותר על שש כפי מה שיתנו ביניהם, והוא הדין לפחות משש דהא לא אשכחן ליה דרשא דקרא שיהא סתמא לשש, דקרא ונמכר לך כתיב ולא יהיב ביה שיעורא כלל, אלא ודאי דהכי פירושא שנמכר ברצונו בין לשש או פחות או יתר עד היובל, ושלא כדברי רש"י ז"ל שפירש שסתמו לשש.

דף טו, א

מואם יאמר העבד העבד ולא אמה.

רציעה באמה עבריה

הק' הרשב"א דהא אשה אינה נמכרת בב"ד, ולרבנן נמכר בב"ד בלבד הוא שנרצע, ות' דמכירת האב כמכירת ב"ד, שאף היא נמכרת בעל כרחיה.

ובמשנ"ל (הלכות עבדים פרק ג הלכה יג) הק' ל"ל קרא דהעבד תיפוק ליה משום דלא מצי למימר אהבתי את אשתי, וי"ל דאי לאו קרא דהעבד היינו מרבים רציעה באשה מקרא דואף לאמתך תעשה כן.

גדר הענקה

לו ולא ליורשיו יורשיו, אמאי לא שכיר קרייה רחמנא, מה שכיר פעולתו ליורשיו אף האי פעולתו ליורשיו.

בעיקר חיוב הענקה יש להסתפק האם זה מצוה בעלמא או חיוב ממון, ועי' משנה למלך (הלכות עבדים פרק ג) שמביא דברי הסה"ת שאפשר לכפות האדון על נתינת הענקה, אבל להוציא ממנו כדין חוב דעלמא לא. וכתב המשל"מ דלמאן דס"ל דבצדקה יורדין לנכסיו, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ז מהל' מתנות עניים) והר"ן (פ' נערה שנתפתתה) פשיטא דאף בהענקה יורדין לנכסיו, דלא גרע מצדקה. ואליבא דהרשב"א דס"ל דבצדקה לא נחתינן לנכסיו, גבי הענקה הסתפק המשל"מ דאפשר דהענקה דין חוב יש לו, דהא שכיר קרייה רחמנא, כדכתיב כי משנה ש"ש, ונחתינן לנכסיו.

ובשיעורי ר' שמואל רצה לדייק בהה"א דדרשינן לו ולא ליורשיו, דהענקה לא הוי חוב ממון, דאם הוי חוב ממון לעבד, הרי כבר זכה העבד בהאי חוב והוי כממון ידיה, ומה שייך למעט יורשיו. אלא דספיקו של המשנ"ל הוא למאי דפריך הגמ' דשכיר קרייה רחמנא ושייך ירושה ע"ז, אם זה משום דהוי חוב ממון כשכירות, או דלא הוי אלא מצוה בעלמא ומ"מ ילפינן מהא דשכיר קרייה רחמנא דשייך ירושה ע"ז.

והנה כתב הרמב"ם סוף פ"ג מעבדים, וז"ל: ענק אמה העבריה וכן מציאתה לאביה, ואם מת אביה קודם שיבא לידו הרי הן של עצמה ואין לאחיה בהם כלום שאין אדם מוריש זכות שיש לו בביתו לבנו, ע"כ, וכתב הכס"מ דיש לדקדק על מש"כ ואם מת האב קודם שיבא לידו דמשמע שאע"פ שבא לידה אינו מורישו ובריש נערה שנתפתתה משמע שהוא מורישו, וצ"ל דבא לידה כבא לידו דמי. ומשמע דקודם שבא לידה ודאי דאינו מוריש אפי' היכא שכבר היתה היציאה בחיי האב, ואף על גב שכבר נתחייב האדון בהענקה, מ"מ עדיין לא זכה בו האב, [והשל"מ שם כתב דבאמת גם אם לא בא לידה, אם היציאה היתה בחיי האב זכה בו להורישו לבניו, וכל שנתחייב בחיי האב כבא לידו דמי, אבל פשוט לשון הרמב"ם לא משמע הכי, וכדכתב הכס"מ], ואי נימא דהענקה הוי חוב ממון, תמוה אמאי לא יורישנו לבניו, והא כבר זכה האב בחוב זה, ומה שייך לומר ע"ז דאין אדם מוריש זכות בתו לבניו, ומוכח מזה דהרמב"ם ס"ל דהענקה הוי רק מצוה גרידא, וכל עוד שלא הגיע לידו לא זכה בו.

יורדין לנכסיו

המנ"ח (מצוה תפ"ב) כתב דאפי' אם נאמר דהענקה הוי רק מצוה גרידא וליכא שעבוד נכסים, מ"מ ב"ד יורדין לנכסיו, כמו שמבואר ברמב"ן (סוף ב"ב) דגם למ"ד שעבודא לאו דאורייתא מ"מ יורדין לנכסיו הלוה, מדין כופין על המצוות, כדאמרינן (כתובות פו, א) סוכה ואיני עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו.

אמנם הקצוה"ח (סי' ל"ט סוף סק"א) הקשה אמאי גבי חזרת ריבית קצוצה אין ב"ד יורדין לנכסיו, ואמאי לא ירדו לנכסיו מדין כפיה על מצוות מהאי סברא שכתבו הראשונים דעד שאתה כופיהו בגופו כפיהו בממונו, ותל' הגרש"ש דמצד דין כפיה על המצוות לחוד אין הבע"ח יכול לזכות בנכסיו הלוה בע"כ, וכדי שיוכל לזכות בנכסים צריך שיהיה חוב ממון, שאז יש לו זכות על הבעלים שבעלותו לא תעכב עליו מלזכות בממונו, ולהכי דוקא בפריעת חוב כתבו הראשונים דאף אם שעבודא לאו דאורייתא מ"מ יורדין לנכסיו כיון שיש לבע"ח זכות ממון על הבעלים, ועי"ז הוא זוכה בנכסים, וממילא מה"ט בחזרת ריבית קצוצה דהוי מצוה גרידא אין ב"ד יורדין לנכסיו דאיך יזכה בנכסים, וב"ד יכולים רק להכותו מדין כפיה עד שיאמר רוצה אני ויתן נכסיו מרצונו, ולפי"ז ה"ה גבי הענקה אי הוי מצוה גרידא לא ירדו ב"ד לנכסיו מדין כפיה, ודלא כהמנחת חינוך.

לו ולא לבע"ח

לו ולא לבעל חובו, מדסבירא לן בעלמא כרבי נתן, דתניא א"ר נתן מנין לנושה בחברו מנה וחברו בחברו מנין שמוציאין מזה ונותנין לזה ת"ל ונתן לאשר אשם לו, אתא לו לאפוקי.

כתב הרמב"ם (עבדים ג, טו) ענק עבד עברי לעצמו ואין בעל חוב גובה הימנו. וכתב המשנ"ל שמפירש"י שכתב שאין האדון מחוייב להגבות הענקתו לבעל חובו, משמע דדוקא שלא יתחייב האדון להגבותו הוא דמעטיה קרא, אבל כשהוא ביד העבד יבא ב"ח ויגבנו. אבל מדברי הרמב"ם שכתב סתמא דאין ב"ח גובה הימנו משמע דאפילו כשהוא ביד העבד אין ב"ח גובה, וכן מדייק בפירוש המשנה שכתב ואין לב"ח שום זכות בו ולא יגבה חובו מזה, משום דרחמנא זכי ליה לעבד ואין לב"ח שיעבוד על אותם הנכסים. ותמה עליו

דבגמרא אמרינן דר"א דריש לו ולא לבעל חובו, מדסבירא לן בעלמא כרבי נתן, ותנא קמא דלא דריש הוא משום דבעלמא נמי לא ס"ל כר"נ, ואם איתא דאפילו כשבא הענק ליד העבד אין ב"ח גובה הימנו, א"כ אפילו נימא דבעלמא לא ס"ל כר' נתן אכתי איצטריך לו למעט שלא יגבה הב"ח אפילו לאחר שבא הענק ליד העבד. ותי' הקה"י שהדרשה היא "ולא לבע"ח לכן הבין הרמב"ם שאין מעות הללו שייכים כלל להבע"ח. והא דהק' המשל"מ דא"כ אפילו בלי ר"נ יש לדרוש "לו ולא לבע"ח", תי' הקה"י

שהדרשה היא שאין האדון נותן הכסף לבע"ח, אז למאן דחולק על ר"נ זה לא שייך.

עוד ראיה לגדר דין רציעה

ואי כתב רחמנא ושביתם הוה אמינא ה"מ היכא דלא עבד שש אבל היכא דעבד שש לא יהא סופו חמור מתחלתו מה תחלתו שש אף סופו נמי שש.

מכאן מדייקים דנרצע הוי דנין חדש, דאלת"ה מה הה"א שיהיה עד שש.

דף טו, ב

אמר רב נחמן בר יצחק לעולם יליף שכיר ושכיר הכא דאמר קרא יגאלנו לזה ולא לאחר.

גאולת קרובים

המנ"ח (מצוה מ"ב) כתב דהא דממעטינן נמכר לישראל מדין גאולת קרובים, היינו דוקא בעל כרחו דאדון, דיוצא מדין גרעון כסף, בזה חלוק נמכר לישראל מנמכר לעכו"ם, דבנמכר לעכו"ם יש זכות לקרובים לגאולו בע"כ דאדון, ובנמכר לישראל אין להם זכות זו, אבל מדעתו דאדון יוצא מדין קנין כסף, דלא גרע מעבד כנעני דקונה את עצמו בכסף, וא"כ יכולים גם הקרובים לתת הכסף עבורו מדין עבד כנעני.

ובחזו"א ס' קמ"ח הקשה אמאי לא נימא דאפי' בעל כרחו דאדון יוכלו הקרובים ליתן בעד העבד מדין עבד כנעני, וכי היכא שהעבד עצמו יוצא בגרעון כסף בעל כרחו דאדון ה"נ כשיתנו הקרובים עבורו, ותיירץ דהא בדין גר"כ שיוצא בע"כ דאדון בעינן "והשיגה ידו" דאינו לוה וגואל, וממילא אם לקרובים אין זכות לגאולו אלא שהם נותנים עבורו לא חשיב והשיגה ידו.

ועוד דדין עבד כנעני מהני רק מדעת האדון, דהא אמרינן לקמן כ"ג ע"א דהא דמהני כסף ע"י אחרים משום דקבלת רבו גרמה לו, והבאור בזה, דדין עבד כנעני מהני רק ע"י מה שהאדון מקבל המעות לשחרורו, דהיינו שהשחרור יהיה התמורה של המעות, ומשו"ה מהני ע"י אחר, אבל בע"כ דאדון לא מהני מה שאחר נותן לשחרורו, ורק מדינא דגאולת קרובים מהני גם בע"כ דאדון.

הריטב"א לקמן (יח, א) על הא דפריך הגמ' דעבד עברי נמי נכפיניה לבני משפחה משום פגם משפחה, הק' הא קיי"ל דנמכר לישראל אינו נגאל ע"י קרובים, ותי' דכייפינן להו למיתן ליה כספא במתנה דאזיל הוא ופריך נפשיה, והרי אם נותנים לעבד מתנה ודאי דהוי מדעתו דעבד, וא"כ להמקנה דהיכא דהוי מדעתו דעבד, נפדה ע"י אחרים מדין זכיה, אמאי בעינן שיתנו לו המעות במתנה, והא יכולים לפדותו מדין זכיה בכסף דידהו, ומבואר דהריטב"א ס"ל דגם היכא דהוי מדעתו דעבד, בעינן לחידוש דין דגאולת קרובים, ובנמכר לישראל דאינו נגאל בקרובים צריך שיתנו לו המעות במתנה והוא יגאל עצמו. מבואר בדבריו דלא כספר המקנה שכתב שמדעת העבד לכו"ע אפשר לפדות ע"י אחרים.

גאולת קרובים לשחרור

ר"ע אומר באלה לשעבוד בשאר כל אדם לשחרור.

יש להסתפק אליבא דר"ע דבאלה לשעבוד, אם הכוונה שדוקא לשעבוד, או דהכוונה דאפילו

לשעבוד, אבל לשחרור ודאי דיכולים לגאולו, דשאר כל אדם אין להם הזכות לגאולו לשעבוד אלא לשחרור, אבל קרוב יכול גם לשעבוד, אבל אם יפרש שגואל לשחרור ג"כ יועיל.

ומדברי התור"ד (יח, א) מדייק הגרש"ר שס"ל דלר"ע דאמר באלה לשעבוד ג"כ הוי דוקא לשעבוד, דהקשה אהא דפריך התם הגמ', עבד עברי נכפינהו לבני משפחה משום פגם משפחה, אליבא דמאן אי אליבא דרבי הא אמר אינו נגאל בקרובים, ואי אליבא דר"ע דס"ל דנגאל בקרובים הא אמר גאולת קרובים היא לשעבוד, (ואמאי יכפו לזה כיון שישאר משועבד) ואי נימא דאליבא דר"ע יכולים לגואלו גם לשחרור א"כ התם דהכפיה אינה משום המצוה אלא משום פגם משפחה אמאי לא יכפום לפדותו לשחרור, ומוכח דס"ל להתור"ד דלר"ע דאמר באלה לשעבוד היינו דוקא לשעבוד דהתורה חידשה דין גאולה לשעבוד בקרובים, ואין לנו לחדש דין גאולה לשחרור.

דף טז, א

וקונה את עצמו בשנים דכתיב שש שנים יעבד ובשביעית.

יציאה ביובל

הא דאין העבד יוצא בשמיטה, כתב הרמב"ם בפירוש המשנה דנלמד מדכתיב "שש שנים יעבד ובשביעית" פעמים שהוא עובד בשביעית. אבל הכסף משנה (עבדים ב, ב) מביא המכילתא ד"שביעית" למכירה, או אינו אלא לשנים ת"ל שש שנים יעבוד, הוי שביעית למכירה ולא שביעית לשנים.

אלא האי שטר ה"ד אילימא דכתב ליה שטרא אדמיה היינו כסף.

שטר על הדמים

והק' הרשב"א מאי קאמר היינו כסף, דא"כ המקדש בכסף וכתב לה שטר עליו תהא מקודשת, ותי' דהשתא הוא דקאמרינן הכי משום דאכתי לא ידעינן דגופו קנוי, ואינו אלא כחוב, אבל למסקנא דאמר רבא ע"ע גופו קנוי, אי כתב ליה שטרא אדמיה לא נפיק דכסף אין כאן שטר אין כאן.

שטר למה לי לימא ליה באפי תרי זיל, אמר רבא זאת אומרת עבד עברי גופו קנוי והרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול.

עבד עברי גופו קנוי

והק' בתוס' אמאי לא פריך ויפקירנו, שהרי אפילו עבד כנעני שגופו קנוי יצא בהפקר לשמואל דאמר המפקיר עבדו יצא לחירות וא"צ גט שחרור (גיטין לט, א), ואפילו למ"ד דהמפקיר עבדו יוצא לחירות וצריך גט שחרור היינו משום הפקעת איסור כדי להתירו בבת ישראל, וא"כ בע"ע למה לי שטרא דבלאו הכי מותר.

מבואר בדברי התוס' שליכא "קנין איסור" בעבד עברי, דאם איתא לא היה קשה לו שיפקיר העבד, הרי צריך גט שחרור בשביל קנין האיסור, כמ"ש שאר הראשונים כדלקמן. והא דמותר בשפחה כנענית אין זה אלא כמ"ש ביבמות (ע, ב) דהוא מטעם "משנת שכר שכיר", שזה חלק מעבודתו.

ולדבריו כל הענין של "גופו קנוי" אינו אלא לאפוקי לומר שאין כאן אלא שיעבוד בעלמא, ויכול למחול על השיעבוד, אלא שיש כאן קנין ואינו יכול למחול. וזה ביאור המשך הגמ' שהרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול.

אבל הרמב"ן מביא יש מפרשים דגופו קנוי לגבי הרב שמחל על גרעונו שאינו מחול, אבל לא שיהא גופו קנוי למילי אחרוני, שהרי אין ידו כיד רבו במציאה ובעירוב ובפדיון מעשר כדאיתא במציעא (יב, א), ותמא עליהם דהיכן מצינו קנין מעשה ידיו שאינו יוצא במחילה בלא שטר, שאפילו כנעני צריך טבילה ואם קדם וטבל לשם בן חורין קנה עצמו בן חורין.

ולכן מפרש דשני קניינין הן בעבדות, אחד קנין ממון והוא קנין דמעשה ידיו, ואחד קנין איסור שהוא אוסרו בבת ישראל ופוטרו ממקצת מצוות, וקנין הגוף הזה הוא המצריכו גט חירות ואינו נפקע בדיבור, דומה לקנין אישות שהוא צריך גט להתירו, וממנו הוא למד, לפיכך אמרו שאף עבד עברי יש לרבו בו קנין איסור, שהרי מתירו בשפחה כנענית, ואין קנין איסור נפקע בלא גט, בין באישות בין בעבדות, הילכך הרב שמחל על גרעונו

אין גרעונו מחול אלא הוה ליה כמפקיר עבדו שצריך גט שחרור. ולדבריו מועיל מחילה לענין השיעבוד, והא דאינו מועיל לומר ליה באפי תרי זיל, היינו לענין "קנין האיסור.

והשיג עליו הרשב"א דלדבריו מוכר עצמו שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית א"צ שטר שחרור אלא במחילת גרעונו סגי ליה, וצריך תלמוד דהא סתמא תניא.

מחילה באמה העבריה

הריטב"א לקמן (יט, א) כתב דאע"ג דעבד עברי לא סגי ליה במחילה, אמה העבריה במחילה סגי לה דהא לית בה קנין איסור. ואי משום דיש כאן משכון, ומחילה במלוה שיש עליה משכון לא מהניא בלא חזרת משכון, הכא שהמשכון בידה מכיון שמוחל לה שעבודו חזרת משכון איכא.

דף טז, ב

דתניא והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם אותם לבניכם ולא בנותיכם לבניכם מכאן שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו.

הכ"מ (פ"ב הי"ג) מביא בשם הרלב"ג שכמו שאין האדון מוריש עבד עברי לבניו כך א"י למכור. ותמה עליו הכס"מ הרי האב אין מוריש זכות בתו לבנו, ומ"מ גזה"כ דיכול למכרה, א"כ אפשר האדון ג"כ. אבל מסברא הוא צודק דודאי ירושה קיל, דהוה ממילא ואם אין מוריש מכ"ש דא"י למכור ולא ליתן.

אבל לפי דבריו מיישב הכס"מ קושיית התוס' ד"ה והתנחלתם אותם – עי"ש שהק' הר"ר יהודה מקורבי"ל למה לי והתנחלתם שאין מוריש זכות בתו לבנו, פשיטא דמהיכא נפקא לן (כתובות מו, ב) דמעשה הבת לאב מלאמה ואמה גופה אינו יכול להוריש לבנו, דאמה אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת, וכתב הכס"מ שלסברת רלב"ג נחא, דבאמת באמה דא"י להוריש א"י למכור ג"כ, וכאן דיש לו רשות למכור בתו ה"א דמכ"ש יכול להוריש, ע"כ אצטריך קרא "והתנחלתם" דאין האב מוריש אעפ"י דיכול למכור.

כפייה על הינקה

ואלו מעניקים להם היוצא בשנים וביובל ובמיתת האדון.

הקצוה"ח (סי' ל"ט סק"א) הקשה למ"ד שעבודא לאו דאורייתא איך גובים הענקה מהיורשים ביוצא במיתת האדון, הא לדידיה מלוה ע"פ אין גובין מן היורשים. וכתב לחדש דחייב היורשים בהענקה ביוצא במיתת האדון אינו חוב אביהם אלא חוב עצמם, דחשיב כאילו היציאה מהיורשים, והם חייבים להעניק לו מנכסיהם.

וכתב הגרש"ר דמלשון התוס' רי"ד היה משמע כהקצוה"ח, שכתב לבאר הא דבמסקנה אמרינן דר"ש לא מני מיתת האדון, דהיינו משום דפליג את"ק וס"ל דהיוצא במיתת האדון אין מעניקין לו, ובהא פליגי, דת"ק סבר דהיוצאין במיתת האדון **היורש חייב להעניק להם**, ור"ש סבר דדוקא אלו ארבעה שהן יוצאין בחיי האדון אבל היוצא במיתת האדון אין היורש מעניק להם **דלא הזהירה תורה אלא לו ולא ליורש**. משמע מלשוננו דלת"ק הוי החיוב על היורשין, ואהא פליג ר"ש דלא הזהירה תורה אלא לו ולא ליורש.

יכול שאני מרבה בורח ויוצא בגרעון כסף ת"ל וכי תשלחנו חפשי מעמך מי ששילוחו מעמך יצא בורח ויוצא בגרעון כסף שאין שילוחו מעמך.

הענקה ליוצא בשטר אן גרו"כ

פרש"י שאין שילוחו מעמך מדעתך אלא מאליהם. ויש לדון ביוצא בשטר או ביוצא בכסף מדעת האדון אם מעניקין לו, ובמנ"ח מצוה תפ"ב כתב דביוצא בשטר מעניקין לו, כיון שהוא מדעת האדון, אולם מסתימת לשון הרמב"ם (פ"ג הי"ד) שלא הזכיר הענקה ביוצא בשטר, משמע דס"ל דהיוצא בשטר אין מעניקין לו.

והנה הרמב"ם כתב (פ"ג הי"ד) בהא דהיוצא בגרעון כסף אין מעניקין לו משום שנאמר וכי תשלחנו חפשי מעמך וזה לא שלחו חפשי אלא העבד נתן שאר הדמים שנשאר לו לעבוד בהן ואח"כ יצא, ולפי"ז ה"ה אם יוצא בשטר אלא שמשלם מה שנשאר. אבל לרש"י הוי מדעתו.

האם הבורח שפגע בו יובל חייב להשלים

פי' הריטב"א דקא סלקא דעתיה כשברח תוך שש שכן סתם הבורחים, ולהכי פריך למה לי קרא דלא נעניק ליה דהא פשיטא דאי תוך זמן זה שברח היכי מעניקין ליה שהרי לא יצא לחירות, ואילו איתיה כייפין ליה להשלים והיכן מצינו הענקה תוך זמנו, ואם בא והשלים ויצא הא ודאי הענקה יש לו כשאר עבד היוצא בשש. ואוקימנא כגון שברח ופגע בו יובל, פירוש דודאי יובל מפיק ליה שאין לך עבד שלא יצא ביובל, מהו דתימא הואיל ואפיק ליה יובל תשלחנו והענקה קרינא ביה ונעניק ליה קמ"ל, דכיון שברח קודם זמנו ולא עבד כראוי אף על פי שיוצא ביובל קנסינן ליה ולית ליה הענקה שאין שלוחו מעמך והתורה קנסתו.

ואפילו אם תמצא לומר דבתר יובל כייפין ליה להשלים מה שברח, ההיא לאו בתורת עבדות הוא אלא מדין תשלומין כפורע חובו, וכי משלים ליכא שלוח עבד דנעניק ליה דבן חורין גמור הוא מקודם לכן. מכל מקום נראין הדברים דכיון שפגע בו יובל ויצא לחירות שוב אינו משלים ואפילו מדין פרעון חוב ותשלומין, דמאי דברח ונתבטל אינו אלא גרמא בעלמא כמבטל כיסו ושדהו של חבירו שהוא פטור.

היתר שפחה בזמן שבורח

ספר מצוות גדול עשין סימן פג מי שמכרוהו בית דין יש לו לרבו ליתן לו שפחה כנענית וכופהו על זה כדי שיוליד לו ממנה עבדים והרי היא מותרת לו, אליבא דרב (קידושין כא, ב) שהלכה כמותו באיסורי (ו)אפילו היה כהן מותרת לו כל ימי עבודתו, רמב"ם עבדים ג' מי שמכרוהו בית דין יש לרבו ליתן לו שפחה כנענית, בין האדון בין בנו של אדון אם מת אביו הרי זה נותן לו שפחה, וכופהו על זה כדי שיוליד ממנה עבדים והרי היא מותרת לו כל ימי עבודתו שנאמר אם אדוניו יתן לו אשה וגו', והמוכר עצמו אסור בשפחה כנענית כשאר כל ישראל.

ונראה שתלוי בגדר היתר שפחה כנענית, שכבר הבאנו שנחלקו הרמב"ם ותוס' האם זה מטעם קנין איסור או משנת שכר שכיר.

כפייה על הינקה

המשנ"ל (עבדים פרק ג) דן אם לא רצה להעניק האם כייפין ליה כשאר מ"ע דמכין אותו עד שתצא נפשו, או דילמא דשאני הענקה שהיא מ"ע שמתן שכרה בצדה, כדכתיב לא יקשה בעיניך וגו' וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה, ואמרין בפ"ק דקידושין שכתוב זה הוא להרצות על הענקתו שלא יקשה בעיניו, ואמרין בחולין כל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה.

ועי"ש שדן בדברי התוס' (ב"ב ח, ב) לענין כפייה במצות צדקה, שלפי ר"ת א"א לכפות משום דהוי מתן שכרה בצדה, והר"י תי' דבצדקה כופין משום דאית ביה לאו. אבל העירו לי שדבריו מרפסין אגרא שהרי אין כאן הבטחה על העתיד, אלא שהתורה אומרת משום שכבר בירכו השם, עליו להעניק העבד, והרי שיטת ר"א שאם לא היה ברכה בשביל בעבד אין חיוב הענקה.

גדר עובד את הבן

כתב המנחת חינוך (מצוה מב) שאם הניח הרב בנים כולם יורשים ועובד להם בשותפות, דלכולם יש חלק בו, אבל רצה לחדש שאין בכור נוטל פי שנים. דבכור שנוטל פ"ש הוא מדין נחלות, א"כ התורה שציוותה דיני ירושה לבן או לבת או לשאר יורשים ג"כ גזה"כ דבכור יורש פי שנים, אבל בעבד דחזינן דאינו בתורת ירושה כלל, דאינו עובד שום יורש, ובגר צדק אף הבן אינו עובד, א"כ זה אינו בתורת נחלה כלל, א"כ דין בכור דהוא דין מדיני נחלות אינו נוהג.

ולפ"ז י"ל לפי מה דפסקין בב"ב כריב"ב דאם אמר על בן בין הבנים שיירש הכל, או ריבה לאחד, דבריו קיימין, וילפינן לה מדכתיב והיה ביום הנחילו את בניו כו' התורה נתנה רשות להנחיל למי שירצה, זה דוקא

בזכרים שלו שהם בני נחלה כי זה ג"כ דין מדיני נחלה אבל בעבד עברי דאין דין נחלות כלל אם אמר פלוני בין הבנים ינחול את העבד אין בדבריו כלום.

גר יורש את אביו

כתב רש"י הא דגר יורש את אביו עובד כוכבים, לאו מדאורייתא הוא דאינו מתייחס אחר העובד כוכבים, וכקטן שנולד מאליו דמי אלא מדרבנן הוא. מבואר בדבריו דדווקא משום שהתגייר אין לו יחס, אבל בעודו גוי שפיר יש יחס. אבל הרמב"ן (יבמות צח, א) כתב שאין שאר לגוי כלל (לענין עריות), ולענין ירושה דאמרינן (קדושין יח, א) גוי יורש את אביו דבר תורה, התם שאני דגלי ביה רחמנא, אבל לענין עריות לית ליה דרחמנא אפקריה לזרעיה בין בגיות בין בגירות, והיינו נמי דאיצטריך לרבויה בירושה. ולפי"ז בגר לא צריך להגיע מטעם "כקטן שנולד".

דף יח, א

ודלמא ישראל מומר שאני רמב"ן פרשת אמור

והצרפתים אומרים כי טעם הגרות מפני שהיה קודם מתן תורה, והיה משפטו לילך אחר הזכר ממה שאמרו (יבמות עח ב) באומות הלך אחר הזכר, וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי מצרי היה בדינו, אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונמול. ואין דעתי כך, כי מעת שבא אברהם בברית היו ישראל ובגויים לא יתחשבו, וכמו שאמר בעשו (קידושין יח א) ודילמא ישראל מומר שאני.

רא"ש מסכת קידושין פרק א סימן כב אף על גב דעשו לא ירש מאביו אלא לבניו הוריש הארץ שנתנו לו מ"מ כיון דיש לו דין ישראל להוריש לבניו אף על פי שאין עובד כוכבים מוריש לבניו לפי מאי דדחי ודילמא ישראל מומר שאני ה"ה נמי דיוורש את אביו. וכן מסתבר דאע"ג שחטא ישראל הוא לקדש האשה ולגרש. מ"מ אם אפשר טוב לתתו ביד ב"ד דלא יהבינן ליה דאזיל ואכיל בעמיה כדאמרינן גבי קנס בכתובות (יא, א) ואם ישוב יתנו לו ירושתו.

בגניבתו ולא בכפילו

גדר חיוב כפל

פרש"י אם יש לו לשלם את הקרן ואין לו ממה לשלם הכפל אינו נמכר. וצ"ע אמאי הוצרך רש"י לפרש שהיה לו לשלם את הקרן, דאפילו נימא שאין לו לשלם גם את הקרן, וצריך לימכר בשביל הקרן, איכא נ"מ במה שאינו נמכר עבור כפילו, דאמרינן לקמן שאם הגניבה חמש מאות והוא שוה ארץ אינו נמכר, אז אם הגניבה חמש מאות ועם הכפל שוה אלף, אם הדין שנמכר בשביל הכפל היה נמכר.

והקשה המנ"ח (מצוה מ"ב), דכשמשלם את הקרן אמאי לא יוכל הנגנב לומר שהוא תופס את המעות בעד הכפל, כמו מי שחייב ב' חובות אחד בע"פ ואחד בשטר, כשפורע לחבירו חוב אחד אפילו אם אומר לו מפורש שפורע את החוב שבשטר, יכול חבירו לתפוס המעות לפרעון החוב שבע"פ, וא"כ ה"נ נימא דאפילו אם משלם עבור הקרן יוכל הנגנב לתפוס המעות עבור הכפל, וממילא נשאר חייב את הקרן וימכר ע"ז, אלא דפרעון ראשון הוי קרן ולא מיקרי כפל קודם הקרן.

דף יח, ב

ת"ש אין מוכרה לקרובים, משום רבי אליעזר אמרו מוכרה לקרובים, ושון שמוכרה אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. האי אלמנה היכי דמי אילימא דקדיש נפשה אלמנה קרי לה ואלא דקדשה אביה מי מצי מזבין לה והא אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות ואמר רב עמרם א"ר יצחק הכא בקדושי יעוד ואליבא דרבי יוסי ברבי יהודה דאמר מעות הראשונות לאו לקידושין ניתנו

והנה הרמב"ם (עבדים ד, יב) כתב וז"ל יש לאדם למכור בתו לפסולין כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, שאע"פ שהן בלאו קידושין תופסין בהן. ובהל"י יג כתב שהמקדש את בתו כשהיא קטנה ונתארמלה או נתגרשה אינו יכול למוכרה, שאין אדם יכול למכור את בתו לשפחות אחר אישות, אבל מוכרה לשפחה אחר

שפחות, כיצד מכרה לשפחות תחלה ויעד אותה האדון ומת האדון או גרשה וחזרה לרשות האב כשהיא קטנה הרי האב מוכרה פעם שנייה אפילו לכהן וכו'. והק' הלח"מ איך כתב דמוכרה אחר יעוד, דבגמרא משמע דלא הוי אלא אליבא דר"י בר' יהודה דאמר מעות הראשונות לאו לקידושין ניתנו, והוא פסק דלא כר"י, וז"ל כיצד מצות יעוד אומר לה בפני שנים הרי את מקודשת לי, הרי את מאורסת לי, הרי את לי לאשה, אפילו בסוף שש סמוך לשקיעת החמה, ואינו צריך ליתן לה כלום שמעות הראשונות לקידושין ניתנו.

ותי' המרכבת המשנה דהך סוגיא דידן אזדא אליבא דאב"י בריה דר' אבהו דאית ליה לקמן דאליבא דרבנן דס"ל מעות הראשונות לקידושין ניתנו לא בעינן דעתה, דכיון דלקידושין ניתנו הוה לה הך מכירה לשפחות ולאישות בעל כרחיה דידה, וא"כ שפיר הו"ל אליבא דרבנן שפחות בתר אישות, אבל לר' יוסי ב"ר יהודה דלאו לקידושין ניתנו להכי בעי דעתה וא"כ אביה לא מכרה כלל לאישות בעל כרחיה ולא מקרי שפחות בתר אישות. אבל לפי מה דמסיק ר"נ בר יצחק דאע"ג דמעות הראשונות לקידושין ניתנו בעינן דעתה, א"כ לא מכרה אביה לאישות דייעוד בעל כרחיה, אלא דמהני מעות הראשונות לענין בין השמשות דאין צריך ליתן כסף קידושין, ודאי שפיר מקרי קדושי דידה, ואתיא אפי' אליבא דרבנן, וכיון דפסק רבנו לעיל ה"ח דבעינן דעתה כיון שבמכירה זו לא מכרה בעל כרחיה לאישות, לא מקרי מכירה זו אלא שפחות גרידא והו"ל שפחות בתר שפחות.

דף יט, א

איבעיא להו מהו שייעד אדם לבנו קטן וכו'.

מי אומר הרי את וכו'

כתב הרמב"ם (עבדים ד, ז) וכיצד מיעדה לבנו אם היה בנו גדול ונתן רשות לאביו ליעדה לו הרי האב אומר לה בפני שנים הרי את מקודשת לבני.

וכתב הלח"מ משנה שרש"י בפירושו עה"ת פי' שאומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיון. אבל כתב דאע"ג דלכאורה חולק רש"י על הרמב"ם, י"ל שלא פליגי אלא הרמב"ם מיירי היכא שנתן רשות לאביו ליעדה והרי עשה הבן שליח לאב לקדשה לו, ורש"י ז"ל בפירוש החומש איירי שלא עשה הבן שליח לאב אלא הבן בא הוא בעצמו לקדשה ברשות אביה. אבל א"כ צ"ע למה נקט הרמב"ם ציור כזה, ולא הציור הפשוט שלא עשאו שליח.

פרט לקטן אשר ינאף את אשת איש פרט לקטן.

ביאת קטן

ע"י בריטב"א שהא דקתני רישא איש פרט לקטן פירש הראב"ד ז"ל דהיינו קטן ממש פחות מבן י"ג שנה ויום אחד דומיא דקטן דסיפא, ולמפטר קטן הוועל איצטריך סלקא דעתך אמינא בעריות לחייב שהרי ביאתו ביאה ודומיא דמתעסק בעריות שהוא חייב מפני שנהנה, קמ"ל דכיון דקטן הוא אינו בר עונשין ואפילו בזו. מכאן יש להוכיח דלא כמ"ש הרבה אחרונים שגדר "שכן נהנה" הוא שהפטור "מתעסק" הוא ב"מעשה" ואיסור עריות ומאכלות אסורות אין האיסור אלא ההנאה, ולכן אין פטור. ולדבריהם אין ה"א לחייב קטן, אלא ע"כ ש"כן נהנה" הוא סברא בדעת, ולכן ה"א שאע"פ שאין לקטן דעת כאן חייב. קמ"ל שקטן אינו בר עונשין, ודו"ק.

אבל מביא שהרב אברהם אב ב"ד ז"ל פירש דלמפטר קטן לא איצטריך, דהא פשיטא דלא חייבה תורה לשום קטן בשום עונש, אלא הכא למפטר את הנבעלת איצטריך אע"פ שהיא גדולה, ומיירי בקטן פחות מבן תשע שנים ויום אחד שאין ביאתו ביאה.

א"כ מצינו אישות לקטן.

אישות לקטן

בקו"ש מביא שמקשין מכאן להסוברין דאפשר לקדש לבנו קטן מטעם זכות, (אבנ"מ סי' א בשם הר"י ברצלוני). ותי' הגרא"ו דלשיטת תוס' איירי ביבם קטן, וילפינן מהכא דקטן אינו קונה כלל ביבמתו, וקשה מנ"ל למילף הכי, דילמא קונה ומ"מ נתמעט ממיתה, כמו דבעי למימר גבי יעוד, ותיירץ בתוס' הרא"ש דאין

סברא לומר כן, כיון דביאתו ביאה למה לא יהא חיוב מיתה, והיינו דדוקא גבי יעוד דחידוש הוא שיכול ליעוד לבנו קטן, ואינו מטעם זכין לו שלא בפניו, ונ"מ שאם הגדיל אינו יכול למחות, בזה אפשר דמיעטיה קרא ממיתה, אבל לענין יבום אין סברא לומר שנתמעט ממיתה, וא"כ כ"ש קידושין שע"י האב הן מטעם זכין לו שלא בפניו דהן קידושין גמורין, אין סברא כלל למעט ממיתה.

מתי חל הקידושין

המנ"ח (מצוה מג) חידש דלמ"ד מעות הראשונים לקדושין ניתנו הקדושין מתחילין תיכף, דהוי כמו מעכשיו ולאחר ל' יום, ואם בא אחר וקדשה תוך הזמן אינה מקודשת אם מייעדה לבסוף. אם כן חש"ו דא"י לקדש אשה, לא משכחת דין יעוד כלל, ואפילו הגדיל לפני היעוד לא מועיל.

אבל הגרע"א (גליון הרמב"ם ד, יא) כתב שאע"פ שאין מכירת אמה עבריה היכא שלא שייך יעוד, אבל מותר למכור לאביו אם יש לו בן אע"ג דבשעת מכירה היה קטן, אם עכ"פ בשעת יעוד יהיה גדול. וצ"ל שס"ל שגדר יעוד הוא כמו שמקדשה לאחר ל', ושפיר שייך בבנו קטן.

צאי וקבלי קדושין

אמר רבא אמר רב נחמן אומר אדם לבתו קטנה צאי וקבלי קידושין מדרבי יוסי ברבי יהודה, לאו אמר רבי יוסי ברבי יהודה מעות הראשונות לאו לקידושין ניתנו, וכי משייר בה שוה פרוטה הווי קידושי, הכא נמי ל"ש.

ודנו הראשונים בתרתי איך היא יכולה לקבל קידושין, ועוד איך היא יכולה לזכות בקידושין, וכתבו בתוס' שמוכיח שקטנה יש לה יד לקבל קידושין, מדאשכחן גבי יעוד דאמר רחמנא שתייעד על ידי עצמה, שאם לא היה מועיל בעלמא כשנותן לה רשות להתקדש מדעת ע"י עצמה לא היה אומר הכתוב שיהיה מועיל לענין יעוד. אלא דחזר והק' היא מתקדשת באומר לה צאי וקבלי קידושין והלא קטן לית ליה זכייה מן התורה, דבשלמא גבי יעוד דין הוא שתזכה בשאר, שאינו אלא מחילת שיעבוד בעלמא, ות"י דבדעת אחרת מקנה לה יש לה זכייה מדאורייתא.

ועי' בריטב"א שהק' היכי דמי אי דמקבלה להו לאביה בשליחותה, קטן וקטנה לאו בני שליחות נינהו, ואי משום יד הא אין יד לקטנה כלל לקבל קידושיה, ואי מטעמא דהוה ליה כמאן דאמר זרוק מנה לים ותתקדש לך בתי אם כן למקדש אותה היה צריך לומר כן. ומביא שיש מפרשים דאע"ג דקטנה אין לה יד היינו מדין עצמה, מכל מקום כיון שיש לאב יד עליה לקבל קידושיה והוא מרשה אותה ומרקן רשותו אצלה, הרי ידה כידו דומה קצת להרשאה דעלמא. וכעין זה כתב הרשב"א וז"ל אלא כשאומר לה צאי וקבלי קדושין ה"ל כאלו נותן לה זכותו שנתן וזכה לו התורה עליה שיקבל בה קדושין, והיא תתקדש לדעתה לכל מי שתרצה היא, וזה דומה לדר"י בר"י שהמכירה אנו חושבין כאלו אמר לה זכותי שיש לי בכך אני נותן לך שתתקדש עצמך לאדון זה, ואף על פי שאינו דומה לגמרי, דבהא דר"י בר"י אלו רצה האב לחזור בו אינו יכול אא"כ קדשה ממש לאחר, ובאומר לבתו צאי וקבלי קדושין אם רצה האב לחזור בו הדעת נותנת שחזור.

שוב הק' אפילו אית לה יד היאך יש לה זכיה בממון, דהתם בדרבי יוסי ברבי יהודה אין שם זכיית ממון אלא מחילה שמוחל לה שעבוד שעליה, ות"י דהכא כשאין כאן זכיית ממון, כגון שמקדשה בשטר שאינו ממון, דליבעי יד לזכות, וביד בעלמא דאית לה לקבל קידושיה סגי לה. אי נמי במקדשה בביאה או במאכילה או משקה אותה שוה פרוטה, ומקדשה באותה הנאה. והשתא היינו דאיצטרכינן למילף מדרבי יוסי ברבי יהודה דאילו מדרבנן לא הוה שמעינן דלהוי יד לקטנה כלל אף על פי שהאב מרקן רשותו אצלה.

קנין בשטר קידושין

דרך אגב רואים מהריטב"א של"צ לקנות שטר קידושין, ודלא כדברי האבמ"ל שמחלק בין גט שאינו אלא "נתינה" בעלמא, ושאר שטרות שצריך לקנות השטר. וה"ט משום שיכול לגרש את אשתו בע"כ, א"כ ע"כ שאינו צריך אלא נתינה בעלמא, משא"כ שאר שטרות. ושיטת הגרנ"ט שגם כסף קידושין אינו אלא נתינה בעלמא, ואכמ"ל.

מחילה לקטן ולעבד

בספר מחנה אפרים (הלכות זכיה מהפקר סימן יא) מסופק במי שמוחל לחבירו והלוה לא רצה במחילתו מהו דינו, ורוצה לתלות במחלוקת תוס' בסוגיין והריטב"א לעיל (טז, א), שלפי תוס'

דאפילו אי לית ליה זכיה לקטן גבי ייעוד דין הוא שתזכה בשאר שאינה אלא מחילת שעבוד בעלמא, משמע דס"ל דמחילה לא הוי הקנאה אלא סילוק בעלמא, ולפ"ז זה שמוחל לחברו מה שחייב לו, מעת שיצא מחילתו מפיו נסתלק שיעבודו ואפילו שלא נתרצה הלוה, אבל לפי מ"ש הריטב"א בשם רבו דמחילה לא מהניא לעבד כנעני להוציאו לחירות דמחילה כמתנה הוא, וכשם שאין לו יד לזכות במתנה מיד רבו כך אין לו יד לזכות במחילה זו במעשה ידי, א"כ כל שלא רצה הלוה במחילתו לא זכה כיון שלא רצה לזכות. ומיהו עדיין איכא למימר דכל כה"ג דהויא הקנאה דממילא אפילו בע"כ של לוח מהני, והוי כאותה שאמרו גבי עבד כסף קבלת רבו גרמא לו. אמנם יש להעיר על דבריו שהריטב"א עצמו כאן כתב כדברי התס' וז"ל התם בדברי יוסי ברבי יהודה אין שם זכיית ממון אלא מחילה שמוחל לה שעבוד שעליה. וצריך לחלק בין מחילה של עבד כנעני למחילה של אמה עבריה, וצ"ע.

המקדש במלוה שיש עליה משכון מקודשת מדר' יוסי בר' יהודה.

הק' הרמב"ן דמדרבי יצחק (שבע"ח קונה משכון) נמי מקודשת, ות' דסד"א במשכון דאחרים מקודשת מדר' יצחק, אבל במשכון דידה אף על פי שהוא קונה משכון, אימא דעתה אמלוה שהוא מוחל לה, ולא אגון משכון לפי שאף היא יש לה בו קנין הגוף קמ"ל. והאי נמי משכון דידה הוא שהרי האב הוא שמקדשה, ומשכון של גופה שלו הוא, ועכשיו כשמקדשה ויצאה משפחות הרי האב זוכה בה למציאתה ולמעשה ידיה, נמצא שזה מקדשה ממנו בחזרת המשכון שלו. אלא שהעיר דאת"ל יעוד נישואין עושה אין האב זוכה בה לעולם, מ"מ היא זוכה במשכון עצמה מחמת האב והו"ל כאשה שאמרה תן זכות שיש לך במשכוני לפלוני ואתקדש אני לך, דמעשה ידיה לבעל דרבנן הוא, ומיהו הא איפשיט אירוסין עושה.

דף יט, ב

משל לאומר לאשה התקדשי לי מעכשיו לאחר שלשים יום ובא אחר וקידשה בתוך שלשים יום שמקודשת לראשון

האם חל היעוד למפרע

משמע בפשטות שהקידושין חלין למפרע, וכן מבואר בתוס' הרא"ש שכתב דלרבנן דהוי כאומר מעכשיו, יש בה נמי איסור אשת איש למפרע וז"ל, והבא עליה משעת מכירה עד שעת ייעוד, יש בו איסור אשת איש, דחל היעוד למפרע משעת מכירה.

אכן בחי' ר"ח הלוי (הל' יבום וחליצה פ"ד הט"ז מובא להלן) כתב בפשיטות דאיסור אשת איש אין בה, וכל מה דהוי קידושין למפרע לרבנן היינו רק לענין דלא תפסי בה קידושי שני.

עדים בקידושי יעוד

כיצד מצות יעוד אומר לה בפני שנים הרי את מקודשת וכו'.

ע' גר"ח (הנ"ל) דהיינו משום דבלא עדים לא הוי קידושין כלל, וככל קידושין דעלמא, והקשה לפי דברי הרמב"ם דאין מעידין על הקטן לקיומי מילתא, איך מהנו הכא העדים כיון דהיא קטנה. ות' דביעוד עצם הקידושין נעשה ע"י האב, ואף על גב דדרשינן מאשר לו יעדה דבעינן דוקא מדעתה, הוא דהוי גזירת הכתוב דבלא דעתה לא הוי יעוד ומעשה הקידושין כלל, ולא כמו בשארי קידושין דעיקר הקידושין תלוי בדעתה, ובדעתה הוא דנעשו הקידושין.

תנאי בדבר שבממון

רבי יהודה אומר בדבר של ממון תנאו קיים.

פרש"י ז"ל דבר של ממון כגון שארה כסותה, אבל עונה אינו דבר של ממון ותנאו בטל. וכתב הריטב"א אבל

בירושלמי (ב"מ פ"ז ה"ז) אמרו דעונה נמי דבר של ממון הוא, שהנאתה היא ויכולה למוחלו, ואי זהו דבר שאינו של ממון, כגון האומר על מנת שלא תצטרכי לגט ושלא תהיי זקוקה ליבם.

עוד כתב הריטב"א דאפילו לרבי יהודה לא אמר אלא באומר אין לך עלי, שכיון שהוא דבר של ממון שניתן למחילה אינו חשיב מתנה על מה שכתוב בתורה, אלא עם חבירו הוא שמתנה שימחול לו, אבל באומר על מנת שאין לך שאר כסות ועונה, ודאי מתנה על מה שכתוב בתורה הוא ותנאו בטל, והוה ליה כההיא דאמרינן (מכות ג, ב) על מנת שלא תשמיטנו שביעית משמטת שלא תשמיטנו בשביעית אין שביעית משמטת, וכדאמרינן על מנת שאין בו אונאה יש בו אונאה שאין לך עלי אונאה אין לו עליו אונאה, והיינו דקתני הכא על מנת שאין לך עלי.

דף כ, א

לעולם כרבנן מודו רבנן היכא דאיכא צד יעוד.

המשנ"ל (עבדים ד, יא) מביא ירושלמי שאינו יכול למוכרה למי שהיה נשוי עם אחותה, אף על פי שאפשר שתמות ויכול ליעדה. והק' המנ"ח (מצוה מג) אף שתמות מ"מ אין דין יעוד לפי מה דקיי"ל מעות ראשונים לקדושין ניתנו, כי עתה אינן חלין הקדושין כיון דנשוי אחותה, ותיש ע"כ במקום דלא חלין למפרע מ"מ שייך יעוד אח"כ, כדברי ר"י בר"י, ע"כ נתן בירושלמי טעם שמא לא תמות קודם יציאתה ולא משכחת דין יעוד בשום צד.

תנו רבנן אם בגפו יבא בגפו יצא כו' רבי אליעזר אומר יחידי נכנס יחידי יוצא.

היתר שפחה כשאין לו אשה ובנים

כתב הריטב"א שאם אין לו אשה ובנים אין רבו כופהו ליתן לו שפחה כנענית, אבל הוא מותר בה דומיא דמוכר עצמו. אבל ברמב"ם (עבדים ג, ד) לא משמע כן שכתב וז"ל אין עבד עברי מותר בשפחה כנענית עד שתהיה לו אשה ישראלית ובנים, אבל אם אין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית. ונראה שתלוי האם מותר מטעם קנין איסור או מטעם עבודה, שלתוס' אם אינו יכול לכופו אין כאן היתר.

כקונה אדון לעצמו.

למה הרמב"ם לא הביא הדין

כתבו בתוס' בשם הירושלמי דאם אין לו אלא כר אחת, אם שוכב עליו בעצמו, אינו מקיים כי טוב לו עמך, ואם אינו שוכב וגם אינו מוסרו לעבדו, זו מדת סדום, נמצא שעבד כנעני צריך למסור לעבדו, והיינו אדון לעצמו.

ובמנ"ח (מצוה מב) כתב דהרמב"ם לא הביא דין זה של הירושלמי, שחייב ליתן האדון את הכר לעבד. וביאר המנ"ח, דבאמת כבר הקשו על הירושלמי מהא דאיתא בב"מ (סב, א) גבי שנים שהיו מהלכין בדרך, ויש לאחד קיתון של מים, ואם ישתה האחד, הוא יחיה והשני ימות, חיי קודמין, שנאמר וחי אחיך עמך, חייך קודמין. הרי חזינן דדרשינן מתיבת עמך דחייך קודמין, וה"נ נימא בקרא דכי טוב לו עמך דאתה קודם. ואפשר דלכן לא הביא הרמב"ם דברי הירושלמי דסובר דש"ס דילן פליג על הירושלמי.

אין נגאל לחצאין הנך מאה פקדון נינהו.

נגאל לחצאין מדעתו

הק' הרשב"א היכי הוו פקדון והא איהו לפרעון קבלינהו, דאף כשת"ל דאינו נגאל לחצאין היינו שאינו יכול לכופו את האדון לקבל פדיונו לחצאין, אף על גב דבעלמא הוי פרעון, אבל אי ארצייה ואיתרצי וקביל לפרעון אמאי לא הוי פרעון, כיון דקבליה קבליה. ואף כשתמצי לומר שאסור לגאול לחצאין, כשם שאסור לגאול תוך שתי שנים, כדתנן בערכין פ' המוכר שדהו דתנן התם המוכר שדהו בשעה שהיובל נוהג אינו מותר לגאול פחות משתי שנים שנאמר במספר שני תבואות ימכור לך, ואמרינן עלה בגמרא אחד הלוקח ואחד המוכר קיימי עלה

בעשה, אפ"ה אי עבר וקביל קביל ואיפריק לה. ועוד דבתוך שני שנים איכא עשה משום דכתיב במספר שני תבואות, ובעינן שנים תקנה וליכא, אבל בגאולת חצאין לא אשכחן, ואיכא למימר דהכא בדקביל סתם.

דף כא, א

כדאמר רב נחמן בר יצחק הקרוב קרוב קודם וכו'.

פירש"י דגבי שדה אחוזה כתיב ובא גואלו הקרוב אליו, ולא פי' הקרוב קרוב קודם, כי הכא, דדריש דודו ברישא, ואם אין לו דוד, בן דודו, ואם לא משאר בשרו, ולכן בעינן יגאלנו יגאלנו, לרבות כל הגאולות שיהיו כסדר הזה. והקשה הרשב"א דהא גבי פרשת נחלות נמי כתיב לשארו הקרוב אליו, ודרשינן הקרוב קרוב קודם, אף על גב דלא פריש דודו ואח"כ בן דודו. וכתב הרשב"א, דהריבוי דיגאלנו בא לומר דהסדר מעכב. דאי משום קרא דובא גואלו הקרוב אליו, הו"א הקרוב שיש בידו סיפק לגאול קודם, ואפי' היה בן דודו אמיד, ודודו אינו אמיד, בן דודו קודם, דהכי כתיב ובא גואלו הקרוב אליו וגאל, מי שיש בידו סיפק לגאול. אבל השתא דכתיב יגאלנו, ריבה כל הגאולות לעכב, שיהיו דוקא כסדר הזה, ואם בן דודו אמיד, ודודו אינו אמיד, אינו נגאל.

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' עבדים ה"ז) הנמכר לעכו"ם אם לא השיגה ידו לגאול, קרוביו פודין אותו, וקרוב קרוב קודם שנאמר דודו או בן דודו יגאלנו, וב"ד כופין את קרוביו לפדותו כדי שלא יטמע בעכו"ם, וכו', ויש לו ללוות ולגאול את עצמו מן העכו"ם וגואל לחצאין, אבל הנמכר לישראל אין הקרובים פודין אותו ואין לזה וגואל, ואינו גואל לחצאין וכו'.

והקשה בכסף משנה, מה כתב הרמב"ם דבנמכר לעכו"ם יש לו ללוות ולגאול את עצמו, וגואל לחצאין, הרי בגמ' פשיט שאינו לזה וגואל ואין גואל לחצאין. ועוד תמה, דבנמכר לישראל כתב הרמב"ם דאינו לזה וגואל, ובנמכר לעכו"ם לזה וגואל, ומנ"ל חילוק זה, וביותר דהרי הקרא דוהשיגה ידו כתיב בנמכר לעכו"ם, ואיך מהפך ההלכה. ועי' באבן האזל מה שהביא בשם הגר"א קטלר.

דף כא, ב

מהו שימסור לו רבו שפחה כנענית חידוש הוא ל"ש כהנים ולא שנא ישראל או דילמא שאני כהנים הואיל וריבה בהן הכתוב מצות יתירות.

המשנ"ל (עבדים ג, ג) מביא שיטת מהרשד"ם דלפי הרמב"ם אין השפחה אסורה מדין תורה אלא מד"ס, ולדבריו מ"ש קרא אם אדוניו יתן לו אשה אינו לומר שהעבד מותר בשפחה, דהא פשיטא דאף אם לא היה עבד היה מותר, אלא ללמד שיכול האדון למסור לו שפחה בע"כ של עבד כדי שיוליד ממנה עבדים. ותמה עליו המשל"מ מסוגיין דאם איתא דשפחה אינה אסורה מדין תורה מאי חידושיה דעבד דקאמר חידוש הוא.

כהן מהו ביפת תואר חידוש הוא לא שנא כהן ולא שנא ישראל או דילמא שאני כהנים הואיל וריבה בהן מצות יתירות

איזה איסור יש ביפת תואר

הק' הראשונים מה החידוש ביפת תואר הרי אינו דרך אישות, ותל' הריטב"א דמדינא גויה כיוצא בזה שהוא במלחמה מקום פרהסיא אסורה לישראל מן התורה, וקנאין פוגעין בו בשעת מעשה, כמעשה שהיה (סנהדרין פב, ב), ומאי דאמרינן במסכת עבודה זרה (לו, ב) דבעילת גויה אסורה דרבנן משום נשג"ז היינו בצנעה, וכיון דחידוש הוא ושרייה רחמנא לא שנא כהנים ולא שנא ישראל, או דילמא שאני כהנים הואיל וריבה בהם הכתוב מצות יתירות.

ובתוספות הרא"ש תי' דמשום אשת איש איצטריך. עוד כתב דגם משום פנויה משום דבשעת השבייה מצויין רוב ישראל ואיכא פרהסיא, דעשרה שרואין שנכנס להתיחד עמה, ואי לא דשרייה רחמנא היו קנאים פוגעים בו.

וכתב הרמב"ם (מלכים ח הלכה ג) אין אשת יפת תואר מותרת אלא בשעת השביה, שנאמר וראית בשביה, בין בתולה בין בעולה בין אשת איש שאין אישות לעכו"ם וכו', ומנין שלא ילחצנה במלחמה, שנאמר והבאתה אל תוך ביתך, יכניסה למקום ואח"כ יבעול.

וכתב הלח"מ שהקשה הרב מהר"ר אליה מזרחי ז"ל בפרשת תצא כיון שבביתו שהוא בצנעה בא עליה הביאה הראשונה למה לי קרא להתירה הא לא אסרה תורה אלא דרך חתנות וכו'. ות' כהתוס' רא"ש דכיון דלוקחה לעיני הכל ואומר שהוא לוקחה לבועלה אף על פי שמכניסה לתוך ביתו הוי כפרהסיא ולכך הוצרך הכתוב להתירה.

בביאה ראשונה דכ"ע לא פליגי דשרי דלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כי פליגי בביאה שניה רב אמר מותר ושמואל אמר אסור רב אמר מותר הואיל ואישתריא ואישתרי ושמואל אמר אסור דהא הויא לה גיורת וגורת לכהן לא חזיא.

הק' הרשב"א והא יבמה מן האירוסין דשריא לכה"ג דבר תורה בביאה ראשונה ואפ"ה בביאה שני' אסירא ולא אמרינן כיון דאשתריא אשתרי, וי"ל דהתם לא שרי לה ניהלי' קרא בהדיא אלא דמדרש קא דרשי' משום דאטי עשה ודחי לא תעשה ובביאה ראשונה דאיכא עשה שריא שניה דליכא עשה אסירא אבל כאן דשריא לה בהדיא ולא חלק בין ביאה לבאה אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי, והא לא דמיא אלא לאשת אח דשריא בהדיא ולא אמרינן ביאה ראשונה שריא שניה אסירא.

אבל א"כ הק' מ"ט דשמואל דאסר, ות' דלא דמי לאשת אח דהתם מצוה רמיא עליה וליכא למימר דביאה ראשונה רמיא עליה מצוה ובביאה שני' אהדרי' לאיסוריה, אבל יפת תאר לאו מצוה היא שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, ולא דמיא אלא למי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו עד שיאורו עיניו ומשם ואילך באיסוריה' קאי, וה"נ מביאה ראשונה ואילך דנתקרה הדעת אסור.

אשת ואפילו אשת איש.

אישות בנכרי

הק' בתוס' הרי אין אישות בכותית כדאיתא פ' ד' מיתות (סנהדרין נב, ב) ות' דמ"מ איכא עשה דכתיב (בראשית ב) ודבק באשתו ולא באשת חבירו. וזה חידוש שהעשה שייך גם ביהודי.

והרמב"ן מוסיף להקשות מהא דאמרינן (סנהדרין פב, א) הבא על הנכרית חייב עליה משם נשג"ז, אבל אישות לית להו. ואפילו למ"ד משום נשג"א מדרבנן שב"ד של חשמונאי גזרו. ות' מפני שאינה מתגיירת לעולם יפה משום שלבה אחר בעלה, שאינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי, ולעולם לא ישתכח שם ע"ז מפיה לגמרי, קמ"ל דאפילו הכי בשר תמותות שחוטות הן ומותרות. אי נמי משום שגנאי הדבר ומכוער ביותר הוא לפיכך הוצרך הכתוב להתירה.

אבל מביא הרמב"ן שבספר יראים כתב דאע"ג דמעטינהו קרא ממיתה מאיסורא דאורייתא לא מיעטנהו, כענין שאמרו ביבמות (צד, ב) גבי חמות לאחר מיתה, ותמה עליו הרמב"ן א"כ מצינו אישות לנכרי, ואמרינן בסנהדרין דלית להו אישות כלל, אפילו למיגזר עליהו משום אישות דרבנן, ואמרינן בגיטין (כג, ב) דעכו"ם ליתנהו בתורת גיטין וקדושין וכו', וא"כ הרי ישנן בתורת קדושין אף על פי שאין חייבין עליהם מיתה.

דף כב, א

אם אמר יאמר, עד שיאמר וישנה.

למה צוה הקב"ה שלא יתפלל עוד

איתא במדרש, דמרע"ה אמר בתפלתו שיכנס לארץ "אהבתי את אדוני" - זה הקדוש ברוך הוא, "את אשתי" - זו התורה, "ואת בני" - אלו ישראל, "לא אצא חפשי", והקב"ה השיב לו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. בקו"ש מביא הגרא"ו מהגאון ר' יהושע ליב דיסקין ז"ל, דמרע"ה היה בקי בכל התורה, וידע בבירור שבטענה הזאת יזכה בדין, כביכול ע"כ של הקדוש ברוך הוא. כי לית לה שום פירכא, ובאמת כן היה אבל הקדוש ברוך

הוא אמר לו "אל תוסף דבר אלי" היינו שלא יחזור וישנה, וכתוב אם אמר יאמר עד שיאמר וישנה (שמעתי מכ' מו"ר הגר"ח הלוי ז"ל).

מתי צריך שיאמר

אמר בתחילת שש ולא אמר בסוף שש אינו נרצע, אמר בסוף שש ולא אמר בתחילת שש אינו נרצע, ומסיק מאי בתחילת שש, בתחילת פרוטה אחרונה, ומאי בסוף שש, בסוף פרוטה אחרונה. פרש"י כל תחילת שש דקתני כשמגיע להתחיל לסוף פרוטה אחרונה לפי חשבון גרעונה, וכל סוף שש מאחר שהתחיל בה נקרא סוף דלאו עבד הוא דאין עליו שוה פרוטה, וה"ק אמר בתחילת שש קודם פרוטה אחרונה, דכבר יש לו אשה ובנים ולא בסוף שש לאחר שהתחיל פרוטה אחרונה אינו נרצע וכו'. מבואר שצריך יאמר פעם אחת קודם התחיל פרוטה האחרונה ופעם שנית אחרי שהתחיל פרוטה האחרונה.

אבל הרמב"ם (עבדים ג, י) כתב וז"ל ואם אמר יאמר העבד עד שיאמר וישנה, העבד עד שיאמר כשהוא עבד, אבל אם אמר אחר שש אינו נרצע עד שיאמר וישנה בסוף שש בתחלת פרוטה אחרונה, כיצד כגון שנשאר מן היום שוה פרוטה מדמי מכירתו או יתר מעט, אבל אם נשאר פחות משהו פרוטה הרי זה כאומר אחר שש. מבואר ששני האמירות חייבים להיות לפני שהתחיל פרוטה האחרונה.

חייב מזונות

מכאן שרבו חייב במזונות אשתו ובניו.

והק' הריטב"א כיון שהוא אינו חייב במזונותיה מן התורה, אמאי מיחייבא תורה לאדון מה שאין העבד מחייב ומשועבד, ותי' כיון דסתמא דמילתא כל אדם זון ומפרנס אשתו ובניו רצתה תורה שלא יפסידו מפני מכירתו ושיהא הרב זון ומפרנס אותן, דקים לה לרחמנא שאילו לא נמכר היה מפרנס אותם הילכך חייב במזונותיהן וכסותם, ומסתברא דמעשה ידיהם ומציאתן שלו תוך זמן זה כמו שהיה של אביהם דהא קאי בהדיקה.

המשנ"ל (עבדים ג, א) מביא דברי הרמב"ן (פרשת משפטים) שכתב שהבנים אינו חייב במזונותם אלא בקטנן בזמן שהאב מצווה או נוהג לזון אותם. וכתב שלדעת הרמב"ן חייב לזון אותם עד שיהיו בני י"ב שנה, משום דשלשה זמנים יש בבנים לענין מזונות, האחד הוא עד שש שנים שאז כופים האב לזונם כדאיתא בס"פ אף על פי, והשני הוא משש עד י"ב דאז לא כייפינן ליה אבל מייסרים אותו בדברים אולי יכלכלם, ומכאן ואילך הרי הם כשאר עניי ישראל. וא"כ כיון שכתב בזמן שהאב מצווה שהוא עד שש שנים וחזר וכתב או נוהג לזון אותם משמע שרצה לרבות עוד זמן אחר שהוא עד י"ב. אבל הרא"ם כתב בפרשת בהר סיני שאין האדון חייב לזונם אלא עד שיהיו בני שש.

ולא ידעתי מנא ליה הא אי משום מה שפירש"י בקידושין דבקטנים מיירי וס"ל דקטנים מיקרו עד שש הא ליתא דפשיטא דעד י"ב נמי מיקרו קטנים כדאמרינן במסכת כתובות עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים והיה ודאי מיירי עד י"ב דאי עד שש תיפוק ליה שהוא מחוייב. ומה שנ"ל בדעת רבינו שלא קצב שום זמן בחיוב ההזנה הוא דס"ל דלעולם חייב האדון לפרנסם כל זמן שאין להם להתפרנס משלהם אף שיהיו גדולים ומאי דאמרינן בגמרא דאי אשמעינן בניו משום דלאו בני מיעבד ומיכל נינהו דמשמע שאם היו בני מיעבד ומיכל שאין האדון חייב לזונם הוא דוקא אי לא כתב קרא אשתו הוה אמינא דדוקא הבנים הקטנים דלאו בני מיעבד הוא דחייב לזונן אבל בתר דכתב קרא אשתו ואף דבת מיעבד ומיכל היא חייב לזונה לא מצינן למימר דהבנים שהם בני מיעבד ומיכל שאינו חייב לזונם משום דאשתו תוכיח וכי תימא מה לאשתו שכן לאו דרכה להדורי בניו יוכיחו.

אשה האסורה לו

כתב הרמב"ם (עבדים ג) כל עבד עברי הרי האדון חייב במזונות אשתו הנשואה לו ולא ארוסה ושומרת יבם, והוא שתהיה מותרת לו אבל אם היתה מאיסורי לאוין אפילו שנייה אינו חייב במזונותיה שנאמר אשתו עמו אשה הראויה לעמוד עמו.

דף כב, ב

ראשי אברים

וקונה את עצמו בכסף וכו'.

הריטב"א מביא קושיית תוס' אמאי לא קתני נמי שקונה עצמו בראשי אברים, ותירצו משום דהוה ליה קנסא ובקנסא לא קא מיירי, דאי בעי מודה ומיפטר. ואחרים תירצו דלא קתני אלא מה שיש לחלק בו בין על ידי עצמו בין על ידי אחרים כגון כסף ושטר. אבל בירושלמי תירצו בענין יפה שאמרו שם ולמה לא תנינן שקונה את עצמו בראשי אברים שאינן חוזרין אמר רבי יוחנן מפני המחלוקת אית תנא תני צריך גט שחרור ואית תנא תני אינו צריך גט שחרור עד כאן, כלומר דכיון דאיכא מאן דסבר דמעוכב גט שחרור לא תני לה הכא דלא קתני אלא דרכים שקונה בהם את עצמו לגמרי ואינו צריך גט שחרור.

חליפין

כתב הריטב"א דאפשר דעבד קונה עצמו בחליפין לקנין ממון שבו אבל לא לקנין איסור שבו, שאין הקנין אלא לקיים הדברים, ודברים לא מהני בעבד כנעני לקנין איסור שבו אלא בעינן שטר או כסף שפודה עצמו לגמרי, ומשום הכי לא קתני לה תנא, דלא קתני דברים שמעוכב גט שחרור כדלעיל.

משיכה בעבד ובקרקע

מבואר בסוגיין שעבד נקנה במשיכה, והק' הפנ"י הרי הוקש לקרקע, ותי' דשאני קרקע דא"א למושכן. ותמה עליו בקו"ש שבגיטין (כב, א) גבי זרעים בעציץ נקוב מוכח, דאפילו היכא דאפשר במשיכה לא מהני בקרקע. היינו ממהיא דאמרין עציץ של אחד וזרעים של אחר מכר בעל עציץ לבעל זרעים כיון שמשך קנה, מכר בעל זרעים לבעל עציץ לא קנה עד שיחזיק בזרעים. אבל ע"י ביד רמה שם שכתב כדברי הפנ"י ומביא ראיה מסוגיין, וההיא דגיטין כתב שמיירי שבעל העציץ רוצה לקנות הזרעים א"כ הוי משיכה ע"י דבר אחר, אבל אה"נ אם רוצה לקנות שניהם שפיר דמי.

דף כג, ב

נ"מ אם עבד עושה שליח

איבעיא להו עבד מהו שיעשה שליח לקבל גיטו.

הק' הריטב"א כיון דמודה ר' שמעון בן אלעזר דבשטר על ידי אחרים שלא מדעתו דזכות הוא לו, מאי נ"מ אי הוי שלוחו. ותי' דנ"מ בשפירש הרב שאינו נותן לו בתורת זכוי אלא בתורת שליחות, שאמר לו הילך כמו שאמר, דבכי האי גוונא אי לא מצי האי משוי שליח לא יצא לחירות כלל ואפילו הגיע הגט לידו, דהוה ליה טול גיטך מעל גבי קרקע.

ומביא מר' יצחק הלוי דאי הוי שליח קבלה כיון שהגיע גט לידו יצא לחירות אע"פ שהעבד צווח עכשיו כששמע, ואילו מדין זכייה כל היכא דכי שמע צווח מעיקרו לא יצא לחירות כדפרישית לעיל, ואף על גב דאיהו שדריה ואיכא גלויי דעתא דניחא ליה דליקבליה ניהליה, אפילו הכי כיון דלאו שלוחו הוא גלויי דעתא לא מהני ויכול למחות כשידע בדבר וזה נכון מאד.

זכייה מטעם שליחות

עוד כתב הריטב"א דשמעין מהכא דמה שזכין לו לאדם שלא בפניו אינו מטעם שליחות, דהא הכא דזכין לעבד בגיטו ומספקא לן אי מצי משוי שליח, הלכך אע"פ שאין שליחות לקטן זכין לו מן התורה. ודוחה דאולי שאני עבד שישנו בכלל שליחות בעלמא, ולפיכך זכין לו, מה שאין כן בקטן דלאו בר שוויי שליח הוא כלל ואין זכין לו מן התורה אלא מדבריהם.

א"נ י"ל על פי מה שמבואר ברש"י שזכיה מטעם שליחות היינו שניחא בשליחות אבל אין כאן מנאי שליחות, אלא כמ"ש הקצות שהתורה מינה אותו שליה, א"כ י"ל שמשו"ה שייך גם זכיה לעבד שאין אנו צריכים למינויו.

הכא במאי עסקינן כגון דאקני ליה אחר מנה ואמר ליה על מנת שאין לרבך רשות בו, דרבי מאיר סבר כיון דאמר לו קנה קני עבד וקני רבו וכי אמר ליה על מנת לאו כלום קאמר ליה.

ע"מ שאין לרבו רשות

הק' הראשונים הא ודאי לרבי מאיר לא סגיגא שלא כפל תנאו, דהא רבי מאיר צריך תנאי כפול, א"כ איך אפשר לעבור על תנאו ויקנה רבו, שהרי התנה בכפל תנאו שאם יקנה רבו לא יקנה הוא, וכיון שנתבטל התנאי דין הוא שנתבטל המתנה.

ותי' הריטב"א דהוי כמתנה על מה שכתוב בתורה שתנאו בטל והמעשה קיים מפני שהוא כמפליג בדברים כיון שאי אפשר לקיים תנאו, הכא נמי אי אפשר להתקיים שיזכה הוא ולא רבו שאין קנין לעבד בלא רבו, וכיון שכן הוי כמפליג בדברים והתנאי בטל והמעשה קיים. הריטב"א חולק דא"כ למה לי מהאי טעמא תיפוק לי דהוה ליה תנאי ומעשה בדבר אחד, ואינו חשוב תנאי לרבי מאיר דבעי דומיא דתנאי בני גד ובני ראובן שהמעשה בדבר אחד והתנאי בדבר אחר.

ולכן פ' הריטב"א דהאי על מנת לא חשיב תנאה ולא בעינן ביה דקדוקי תנאין אפילו לרבי מאיר, שאין לשון תנאי והלכותיו אלא כשהוא בלשון עשה או לא תעשה, בין שיעשה הוא או לא יעשה או שיעשו אחרים או לא יעשו, אבל בדבר שאינו עשה ולא תעשה אלא מילתא דממילא כגון זה שאמר על מנת שאין לבעלך רשות בו אינו תנאי אלא שיוור בגוף המתנה שמשירר בה שלא יזכה בה האדון או הבעל, וכל שמשירר לעצמו דכולי עלמא לא פליגי דשיוור שיוור כהנהו דמעשר ודיוטה ומתנות, אבל הכא דשיוורא לא הוי לנפשיה אלא לזכותו של מקבל מתנה פליגי, דרבי מאיר סבר דמעשה אינו תלוי בעל מנת זה וכיון שקנה העבד קנה רבו דכגוף אחד חשיבי ומאי דשירר שלא יזכה האדון אינו כלום, ורבנן סברי דאפילו בהא שיווריה שיררה ואהני על מנת ידידה שאין הרב זוכה בה.

גדר מה שקנה עבד קנה רבו

והרשב"א תי' בשם הראב"ד דיד עבד כיד רבו לזכות לו לאדון אמרינן אבל לא לחוב לו, והלכך ס"ל לר"מ דכיון דא"ל קני קני עבד וקני רביה **דכשנתנו לעבד כאלו נתנו לאדון ממש**, וכשהתנה עם העבד כאלו התנה עם אחר, ואין זה כשאר תנאין דעלמא דמתנה עם מקבל המתנה בעצמו. ורבנן סברי דמעיקרא קני עבד אלא דלכי זכי עבד זכי אדון מכח זכיית העבד והלכך כשהתנה עם העבד הו"ל כשאר תנאין דעלמא דמתנה עם מקבל המתנה בעצמו, וכיון שכן תנאו קיים. דאי אמרת מ"מ ליזכי אדון מיד עבד כבר קדמו תנאי נותן שלא יהא לרבו רשות בו, ואתא ר' אלעזר למימר דאין יד לעבד כלל ואין לו קנין בלא רבו ואפילו לרבנן אבל כשאמר לו ע"מ שתצא בו לחירות אפי' לעבד לא יהיב מידי אלא דא"ל ע"מ שתצא בו לחירות.

ע"מ שיצא לחירות

והכא במאי עסקינן כגון דאקני ליה אחר מנה ואמר ליה על מנת שתצא בו לחירות.

כתב הריטב"א שרבנן סברי דאילו הוה מקני לעבד לגמרי לעשות בו חפצו הכי נמי דקני רבו כמוהו דכגוף אחד הם, אבל השתא דאמר ליה על מנת שתצא בו לחירות לא זיכה לו אלא לכך וכיון דכן אי אפשר לו לרבו שיזכה בה יותר מן העבד והרי הוא זוכה בו על מנת שיצא בו העבד לחירות.

והרמב"ן פ' דרבנן סברי לדידיה נמי לא מקני ליה אלא על מנת שיצא לחירות ואין קנינו של עבד קנין גמור כדי שיקנו בעלים, שהוא לא הקנהו לו קנין אלא לצאת בו לחירות בלבד,

דף כד, א

מעשר שני

רבא אמר לעולם לא תיפוך והכא במעשר דאתא מבי נשא עסקינן ור"מ לטעמיה דאמר מעשר ממון הקדש הוא ולא קני ליה בעל.

והנהגה בחידושי הגר"ז (זבחים ו, א) הביא דברי הראב"ד בפירושו על הספרא (בחוקתי פרשתא ח פ"ב י) שהקשה למה לן קרא דירוש גואל (מעשר שני), הא לא גרע מנתנו לו במתנה, וכתב על זה שני תירושים א' שזה גופא מלמדינו הפסוק דיכולים לירש דמעשר שני ממון הדיוט הוא, ודלא כר"מ דאמר ממון גבוה הוא ולדידיה אין היורשים חייבים עליו חומש דאינם יורשים אותו, ב' דאע"פ שמעשר שני ממון גבוה הוא ולא מצי לירש בכל זאת משמיענו קרא דכשגואלים מוסיפים חומש, וכמו דמצינו גבי הקדש דודאי אינו יורש מה שהקדיש אביו דהא לא היה של אביהם ולא מצי להוריש, ובכל זאת אם פודים צריכים להוסיף חומש, ה"נ גבי מעשר שני דהבן עומד במקום האב לגבי חומש, אף על פי שאינם זוכים בגוף המעשר. וכבר תמהו עליו מסוגיין דמבואר שאפילו לר"מ שפיר יורש.

דף כד, ב

תנו רבנן הכהו על עינו וסמאו על אזנו וחרשו עבד יוצא בהם לחירות.

לצי"ש

כתב השער המלך (עבדים ה, ז) דלפום ריהטא כיון דמבעית את חבריו חייב לשלם את נזקו מדי"ש, ה"נ גבי עבד אם רצה לצאת י"ש חייב להוציאו לחירות. אבל כתב דאף אחד מהפוסקים הזכירו את זה. חוץ מזה קשה לדעת רש"י שכתב בפרק השוכר את הפועלים דכל דבדיני שמים חייב אי תפס לא מפקינן מיניה. וכיון שכן קשה שהרי כתבו הר"ן והריטב"א דיצאת ראשי אברים אע"ג דלא מגבינן קנסא בבבל כיון דקיי"ל דאי תפס לא מפקינן מיניה העבד הרי הוא תפוס בעצמו, וא"כ ה"נ כיון דבדי"ש חייב המבעית את חברו הכא נמי אי תפס לא מפקינן מיניה, וא"כ הי"ל לומר דהעבד יוצא לחירות כיון שהעבד הוא תפוס בעצמו. עי"ש שהביא דברי יש"ש (ב"ק פ"ז סי"ו) שכתב דע"כ לא כתב רש"י אלא דוקא לענין קלב"מ דמחוייב הוא מן הדין אלא משום דלא קטלינן ליה בתרי קטלי ומש"ה אי תפס לא מפקינן, אבל היכא שאין בו חיוב מן הדין אלא י"ש פשיטא דאם תפס לא מפקינן מיניה. אבל העיר השע"מ דאישתמיט מיניה דברי הראב"ד והרב החינוך לענין שאר לצי"ש.

ותי' השע"מ דאע"ג דבדי"ש חייב ה"מ גבי מבעית את חבריו, אבל גבי עבד כיון דאיכא מ"ע דלעולם בהם תעבודו אפילו מדי"ש לא מחייב. והעיר תלמידי היקר ש.ג. שאם יש חיוב לצי"ש א"כ ליכא לעולם בהם תעבודו כמו בעיקר החיוב.

כתב הרמב"ם (עבדים ה, יא) הפיל את שינו או סימא את עינו בלא כוונה כגון שזרק אבן לבהמה ונפלה בעבד והפילה את שינו וחתכה אצבעו לא יצא לחירות שנאמר אם שן עבדו או שן אמתו יפיל עד שיתכוין. ובהלכה יג הרי שהיה רבו רופא ואמר לו כחול לי עיני וסמאה חתור לי שיני והפילה שחק באדון ויצא לחירות שאע"פ שלא נתכוין להזיק הרי נתכוון לנגוע באיברי העבד ונסתכן בהן, ואין צריך לומר אם היתה עין העבד כואבת והיה רבו אומן ועקרה לו שהרי יצא לחירות. וק' הרי בב"ק מבואר שהדין של האבן תלוי במח' רשב"א וחכמים והרמב"ם פסק שרופא חייב.

וכתב הכס"מ שטעם הרמב"ם מדאמרינן בפ"ק דקידושין (דף כ"ד ע"ב) על האי ברייתא דהרי רבו רופא ורבנן האי ושחתה מאי עבדי ליה מיבעי להו לכדתניא הרי שהושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמעה פטור מ"ט דאמר קרא ושחתה עד שיתכוון לשחתה ופירש"י לכדתניא הושיט ידו למעי שפחתו להוציא עוברא דלא נתכוין לעין כלל אבל כחול עיני דנתכוון לעין אף על גב דלא נתכוון לשחתה חייב ופסקו הרי"ף והרא"ש ז"ל כת"ק דרשב"ג, והא דאמר רבא היתה אבן מונחת לו בחיקו פלוגתא דרשב"ג ורבנן פליגא אהא דאמרינן בפ"ק דקידושין וכוותה נקטינן דהיא בדוכתה.

דף כה, א

רשב"ם מסכת בבא בתרא דף פא עמוד ב דכיון דכתיב ויצק עליה שמן וצוה לבלול דכתיב בלולה ש"מ שצוה

הקדוש ברוך הוא להביא מנחה שיכול לקיים בהן מצות בלילה וכשהוא מביא ששים ואחד מנחה כזו לא צוה להביא והרי הוא כמביא מנחה מן הקטניות דאינה כלום שכל דבר שצוה הקדוש ברוך הוא להביא יש עיכוב בעיקר הבאתו להביא באותו ענין שצוה הכתוב ולא בענין אחר

חידושי הרשב"א מסכת קידושין דף כה עמוד א הא דאמרינן נהי דביאת מים לא בעינן מקום הראוי לבא בו מים בעינן כדר' זירא. קשיא לן והא לא דמיא לדר"ז דבשלמא בדר"ז בעי' ראוי לבילה משום דכתיב בלולה בשמן ולכתחלה בילה צריכה, וגבי אלם ואלמת בפרק מצות חליצה לפי שאינם בואמר ואמרה, ובקריאת בכורים בפרק המוכר את הספינה משום וענית ואמרת, וכן בכל שאר המקומות שהוזכרו דברי ר' זירא כיוצא באלו, אבל כאן שא"צ ביאת מים ואפי' לכתחלה למה הוצרך למקום ראוי לביאת מים, וי"מ דמדרבנן בעלמא לפי שצריך טבילה כל גופו ד"ת התקינו דלשון ושנים שפעמים מגולין יהו צריכין [להיות] ראוין לבוא בו מים, ובתוס' מתרצים דמכל בשרו דרשינן ליה דאע"ג דכל בשרו למעט בית הסתרים מ"מ כיון דכתיב כל מרבלי' להו לבית הסתרים לענין זה שיהיו ראוין לביאת מים.